

kalandozik el a figyelmünk mégsem, az elsősorban a fordító, Lengyel Tóth Krisztina érdeme. Csakúgy, mint kollégája, Segesdi Móni az *Ördögös idők* esetében, kifogástalan munkát végzett.

A *Gogoldiszko* geopolitika pszichedelikus tónusban dúdolva. Regénnyé írt polbeatles-lemeznek (persze az LSD-s korszakból, vastagon) is mondhatjuk. Vagy a posztkoloniális rettegés diktálta apokalipsziselbeszélésnek is, amelybe a téboly profán evangéliumai ágyazódnak. De minek bonyolítanánk feleslegesen, ha virtuóz nyelven megírt, szórakoztató könyvként is meghatározhatjuk.

Mire ez az írás megjelenik, vége lesz lassan a nyárnak. Az előttünk álló évszak – úgy hiszem – remek háttérrel kínál az imént ismertetett észt kötetek olvasásához. Mielőtt hozzáfognak, hallgassanak meg egy tetszőleges Arvo Pärt-szerzeményt. Aztán készüljenek fel rá, hogy ami most következik, az valami egészen más lesz. (*Gondolat*)

VASS NORBERT

Egy helyben toporgás

HÁY JÁNOS: *AZ ÖREGTŐ FELÉ*

Vannak olyan verseskötetek, amelyek bármennyire egységesként kínálkoznak is föl olvasóik számára, idővel egyre inkább a túlszűfolttság és a széttartás benyomását keltik. Az ilyen könyvek azért okoznak csalódást, mert bár bennük rejlik egy karakteres, megkapó, figyelemre méltó versvilág, de szerzőjük és szerkesztőjük érzékelhetően képtelenek lemondani arról, hogy minél több költeményt beillesszenek a kötetbe, akár azon az áron is, hogy szétfeszítsék a koncepció kereteit, s gyengítsék az igazán erős szövegek hatását. Nem tudok szabadulni attól az érzéstől, hogy *Az öregtő felé* pontosan ilyen mű, ami azért roppant szomorú, mert egy igazán nagy verseskötet is ott lapul a könyvben, csak sok mindent le kellett volna nyesni, átrendezni, megtisztítani ahhoz, hogy e potenciális kötet valóságossá válhasson. Nagy kár, hogy ez a munka elmaradt.

Pedig micsoda felütést ad a könyv! A bibliai Eszter könyvéből vett mottó („Meggzaggatá ruháit, zsákba és hamuba öltözék, és a város közepére méne és kiálta nagy és keserves kiáltással”) komoly tétet ígér. Nemcsak az egyéni bűnbánatról van szó az ószövetségi történetben, hanem a közösség iránti kiállásról is, a közösséget fenyegető veszélyben való osztozásról, együttszenvedésről. Ennek megfelelően a kötet első verseiben olyan költői én lép színre, aki valóban egyfajta bűnbánatot tart, abban az értelemben, hogy szembenéz az emberi életek hamisságával, kudarcával: nem egyszerűen a sajátjával, hanem másokéval is, de mindeközben cseppet sem tesz úgy, mintha az ő egzisztenciája ne lenne elhibázott. Tehát úgy tér vissza Háy költészetébe a jó ideje gyanús szemmel tekintett képviselői beszédmód, hogy az egyáltalán nem válik váteszivé: hiszen nemcsak az útmutatás magabiztos gesztusa hiányzik a versekből, hanem a költő bármifajta morális-bölcsességi kitüntetettsége is. A költő Háynál egyszerűen csak kimondja azt a min-

denkire, így rá is vonatkozó, közös nyomorúságot, amellyel mások nem szívesen néznek szembe – ez a kimondás mindaz, amit feladatának tekint.

A kötet nyitóverse fogalmazza meg leghatározottabban ezt a költői programot. A *Láttam őket* alcíme igencsak beszédes: „Te hollowman is howling”, amely egyszerre idézi meg T. S. Eliot *Az üresek* című versét és a Ginsbergi *Üvöltést*. Különösen az elioti párhuzam tűnik fontosnak: mindkét költemény az emberi létállapotról ad látképet, arról a kiüresedett életről, amely már nélkülözi a tragikumot, a drámaiságot, a nagyságot. Ám míg Eliotnál a szürreális képek, a tobzódó látomásosság, a zaklatott versritmus drámaian, felindultan jeleníti meg az életbeli drámaiatlanságot, amit csak fokoz a többes szám első személyű beszédmód, addig Háy verse prózaibb, egyszerűbb, fogalmibb nyelven szól, a szerzőre jellemző poétikának megfelelően, és az egyes szám első személyű beszélő szól az „üresekről”. S Eliot nyomán számol be mindarról, ami Háyt régóta foglalkoztatja, nem csak lírában: az élet elhibázottságáról, a nagy élettervek többnyire csendes meghiúsulásáról, a cél és értelem nélküli létezésről, a fennköltebb személyes és társas remények csődjéről. Az üresség remek metafora erre a Háy által oly sokszor körüljárt életválságra: „A markuk tele, a szívük üres, / az üresség lehelte össze őket.” (7.) Vagy: „Az üresség a szív böjtje, és a szívet / nem táplálták, de enni adtak / a húsnak és enni adtak a vérnek.” (7. sk.) A vers, mint az iménti idézetek is jelzik, annyiban újat hoz Háy életművében, hogy itt az egzisztenciális kudarc, az élet sikerületlensége immár úgy jelenik meg, mint ami senkit sem érdekel: a biztonság, a komfort elleplezi az ürességet, az érzések hiánya szavatol a felszínes, de legalább fájdalommentes életállapotért. Szintén újdonság, hogy az elioti inspiráció hatására az egzisztenciális válság igen nagy történeti-időbeli távlatot kap. *Az üresek* híres zárлата így szól Vas Istvánnál: „A világ így ér véget / A világ így ér véget / A világ így ér véget / Nem bumm-mal csak nyűszítéssel”, míg Háynál ez a kisszerű vég sem sejtik fel, épp az a lényeg, hogy az örök jelen kényelmes igézetében senki nem néz szembe a küszöbön álló befejezéssel: „nem nyűszítettek, halkan, / működnek, mint a korszerű gépek, / mintha a világ, amit látnak / soha nem érne véget” (9.).

Ezt az egzisztenciális-kultúrkritikai hevületet nagyszerűen tereli mederbe a Háy-vers poétikája. Ehhez elég már csak a szöveg felütését szemügyre venni: „Láttam őket januárban, / és láttam őket februárban, / és láttam őket egész évben.” (7.) A gondolatritmus, amely nem idegen például az ószövevségi zsoldároktól sem, valamiféle emelkedettséget kölcsönöz a hangvételnak, miközben a szemantikai sutaság, a hónapok sorolása (januárban, februárban), majd gyors összegzése (egész évben) tulajdonképpen körülményes és ügyetlen, de ez a szándékoltnak tűnő esetlenség éppenhogy ellensúlyozza az emelkedettséget, és valamifajta hitelességet, az esendőségből fakadó autentikusságot sugall a beszélőről. Az alustilizáltság, a nem szépen hangzó, nem gördülékeny fogalmazás, a gyakran pongyola, odavetett stílus régóta védjegye Háy költészetének, és az új kötetben is jól működik. Most csak két jellegzetes példa a könyv második, *A legrosszabb forma* című verséből: „Jónak kéne látni azt, hogy élet, / nem kudarcnak élni / meg minden évet” (15.); „Azt hitted, különös lesz, hogy élet, legalább azért, mert épp te éled” (15. sk.). Az „élet” szó hangsúlyos jelenléte nem véletlen, hiszen Háyt valóban az élet érdekli igazán, az élet élhetősége, illetve ennek működésképtelensége. Ez a hangsúlyosan fogal-

mi beszéd az életről annyiban nagyon is hatásos és jó költői megoldás, hogy olyan távolságból képes szólni az emberi egzisztenciáról, amelyben nem az élet részletei tűnnek fel, hanem az egészlegessége: s éppen ebből a nézőpontból lehet észrevenni az élet kudarcát, ehhez képest a közelképek, a mindennapok apró-cseprő dolgai túl közletről láttatnák az életet, ami hamis biztonságtudathoz vezetne. S a versek távlati képei igencsak lehangolók: mechanikusan telő hétköznapok, szeretethiány, megcsalások és megcsalások, helyettesíthető emberi viszonyok, közöny, kihasználás és kihasználtság, testi-lelki leépülés, az életidő váratlan lepergése uralja a kötet lapjait. Amivel a versek beszélője nem is nagyon tud mit szembe szegezni, legfeljebb az autentikus élet, az önmagasság igényét, amely igény azonban beteljesületlen marad. Sőt, az is felsejlik, hogy a bölcseleti-egzisztencialista igazságok valójában csak önvédelmi frázisok: „s mikor mondd, meghalni / csak egyedül lehet, / Nevet rajtad, hogy / csak azok terjesztik / ezt a nézetet, / akik egyedül maradtak, akiknek nincs kívül” (*Az nevet, aki a végén*, 22.).

Az első vers alapján, illetve attól elrugaszkodva az iméntiekben madártávlatból igyekeztem rálátást adni a kötet alapproblematikájára. A tét nagy, a vállalkozás rendkívül izgalmas és fontos: elszámolni az élet személyes és kollektív sikerületlenségével, ezt kiterjeszteni minél nagyobb távlatokba, megmutatni az emberi élethelyzetek sokféleségében, mintegy a közösség elé tárva a nyomorúságot, azzal is számot vetve, hogy ez az egzisztencialista figyelmeztetés és láttelep talán csak az önmentegetés egyik formája. Radikális programot ígér tehát a kötet, de úgy vélem, ezt sajnos nem váltja be. Az emberi kudarc költői feldolgozása a könyvben végső soron sajnos esztétikailag nem meggyőző, szerintem három okból kifolyólag. Először is, a kötet kompozícióját nem sikerül megvalósítani, másodsor a versek nagy mennyisége önismélteléshez vezet, ami művészi és morális hátulütőkkel jár, harmadszor pedig a szövegek visszafogott poétikája idővel kiüresedik. E három mozzanatot veszem szemügyre a továbbiakban.

Ami a kötet kompozícióját illeti, a ciklusok kialakítása egy kirándulás narratíváját idézi fel. A *Láttam őket* című, már tárgyalt verset a „Készülődés, indulás” ciklus cím követi, majd az „Első pihenő, víz”, a „Második pihenő, alma”, a „Harmadik pihenő, víz, kenyér”, a „Negyedik pihenő, víz, pihenő, keksz”, majd az „Utolsó pihenő, maradék víz” jön sorra, végül a kötetet a *Mint akiben* című vers zárja, az öreg tó motívumával. Ez a narratíva elsőre igencsak ígéretesnek tűnik: a nyitóversben megjelenik a bűnbánat, a szembenézés gesztusa, amelynek, mint jeleztem, közösségi jelentősége is van, s mintha a kezdeti gesztust követné az útra kelés. Az út során pedig a kiránduló feléli a készleteit, és megérkezik az öreg tóhoz, amely piszkos, szemét veszi körül: alighanem a költői én, illetve általában az élet metaforájáról van szó. A kirándulás eseménysorára alighanem azért esett a választás, mert az megfeleltethető lenne a kötet lehetséges programjának, az emberi életút bejárásának, és végül a hiábavaló megérkezésnek. A szerző és/vagy a szerkesztő alighanem érzékelte, hogy a kötet csaknem 120 (!) versét valamilyen rendbe kell illeszteni, ám a gond az, hogy míg a kirándulás-metafora mint szervezőelv arra lenne hivatott, hogy a versek valahonnan valamin keresztül egy bizonyos logika alapján eljussanak valahová, addig ez a tervezet üres vázlat marad. A nyitó-, néhány kezdeti és a záróverset leszámítva lényegében bármelyik vers állhatna bárhol. Pedig

Háy lírájára mindig is jellemző volt a kötetkompozícióban gondolkodás, ám ez a tudatosság itt csődöt mond.

Vannak ugyan tétova kísérletek arra, hogy az egyes ciklushoz tartozó versek valamilyen logika alapján kapcsolódjanak egymáshoz, a szerkesztés azonban sehol sem teljesen következetes. A „Harmadik pihenő, víz, kenyér” ciklusról először azt gondolhatnánk, hogy itt a hangsúlyosan első személyben megszólaló beszélő fiataalkorához érkezünk meg, az életút egyik korai bejárása történik, de aztán olyan versek következnek, amelyek nem illenek ebbe a sorba. Az utolsó ciklusban sok az olyan vers, amelyben az öregség motívuma áll a középpontban, tehát mintha az életút végéhez jutnánk el, de közben több szöveg kilóg ebből is. Ami azért bosszantó, mert így végső soron veszendőbe megy a kompozíció és az általa potenciálisan hordozott, a költeményekhez rendelhető többletjelentés. Az a gyanúm, hogy ennek egészen prózai oka van: Háy mintha az utóbbi időben keletkezett összes versét bele akarná zsúfolni a kötetbe, ahelyett, hogy csak a választott narratívába beilleszthető szövegekre összpontosítana. Erről árulkodnak azok a jobb híján alkalmi nevezhető versek, amelyek inkább költői ötletre, csuklógyakorlatra, vázlatra emlékeztetnek, mint például a *Mondóka*: „Tép az ideg, tép, / nem alszom, mert tép, / tépi a húst, tépi a zsírt, széttép minden sejtet. / Tép az ideg, tép, / összeomolnék. / Tép az ideg, tép, / összegörnyednék.” (105.) Ez a vers semelyik ciklusba nem illik, de finoman szólva az egész kötethez sem ad hozzá sokat.

A kötetkompozíció tehát leginkább a versek nagy száma miatt fut zátonyra, de a nagy szövegmennyiség további problémákkal is jár. A legfőbb gondot az önisemléltetés jelenti, mind tematikai, mind figurális szinten. Az ismétléssel önmagában még nem is lenne baj, ugyanis az következik a Háyra az utóbbi években igencsak jellemző világszemléletből, amely, mint említettem, nem csak a költészetében jut kifejezésre. Az élet kiüresedésére emlékeztető heves attitűd szinte természetes módon vezet annak folyton megújuló hangoztatásához, hogy az élet a legkülönbözőbb területeken szenved vereséget, a felnövekvéstől és a társadalmi mobilizációs kísérletektől a szerelmi és egyéb társas kapcsolatokon át a testi létezésig és az életidő előrehaladásával járó leépülésig. Amikor Háy széles tablót rajzol ezekről a viszonyosságokról, akkor az életről alkotott nézetét képviseli a lehető legszélesebb területen, ami valóan letaglózó tud lenni. A gondot az jelenti, amikor a Háy-szövegek újra és újra ugyanazt szögeznek le egyazon területen: ha sokadszor találkozunk például a zátonyra futó házasságok leírásával, a dolog óhatatlanul fárasztóvá válik, nem annyira a szeretetkapcsolatok szükségszerű kudarcát, hanem egy már-már erőszakosan képviselt szemlélet súlykolását vesszük észre. Véleményem szerint ezért nem jó mű a *Mélygarázs* vagy a *Hozott lélek*, hogy két, ugyanazt variáló prózakötetet említsek. Sajnos *Az öregítő felé* versei sem mentesek az így értett önisemléltéstől. Például amikor a kötet közepe táján azt olvassuk, hogy „Csaholsz, szűkölsz és vonyítasz, / a hibáidból már rég nem tanulsz, / és jóra magadat sem, / és mást sem tanítasz, / tudod a dolgod, munka, család, / de nem maradt semmiben érzélem, csak kényszerűség és érdekek” (*Más*, 86.), akkor ez a diagnózis sokadjára olvasva inkább lehangolóan hat, de nem egzisztenciális, hanem esztétikai értelemben. Ahogy az sem tűnik megrázónak, amikor másodsor találkozzunk a személyes névmások elkülönítése által kifejezett szerelmi különállással: a „külön ma-

rad az én és / külön marad a te” zárlat (*Külön*, 74.) az ugyanerre a megoldásra felépített *Énte* című vers után túlságosan azt érezteti, hogy a szerző nem tud szabadulni ugyanattól az ötlettől, így az utóbbi hívja fel magára a figyelmet, nem pedig az általa megjeleníteni hivatott szerelmi sorscsapás.

Végül vegyük szemügyre a versek visszafogott poétikáját. A jól hangzás, a csengés-bongás, a lekerékítettség, a befejezettség, a magabiztos, emelkedett versbeszéd kezdetektől fogva idegen Háty lírájától, és sokféle formában keresett és talált alternatív versbeszédet. Az utóbbi időszakban az alulstilizált, nem jól formált, szaggatott, áthajlásokban bővelkedő, a rövid sorok miatt eleve zaklatott dikciójú, kopár, kevés képpel, pláne jelzővel dolgozó költői nyelv jellemző a szerző verseire, és ez a szikár dísztelenség nagyszerűen is illik a színre vitt egzisztenciális nyomorúsághoz: mindenféle lekerékítettség vagy emelkedettség szentenciózussá vagy szépelgővé tehetné az életigazságoknak hangot adó verseket. Ami nem zárja ki egy-egy igen jól eltalált metafora központi szerepbe állítását vagy egy-egy frázis, idézet kiforgatását alapul vevő poétikát. Az előbbire szép példa az *Az nevet, aki a végén* című versben az érzések áradását megtestesítő csap trópusa, amelynek hirtelen elzárása remekül érzékelteti, hogyan fordulnak el váratlanul és radikálisan a beszélőtől a szerettei. Ugyanígy egyes versek tétova ritmusa, nem a legszebben csengő, de mégiscsak jól működő rímei poétikai eszközként működnek, főleg a kötet eleji hosszú versekben, és a széttördelt szintaktika is sokat hozzáad a költemények hatásához. Ehhez képest a könyvben előrehaladva egyre több olyan verssel találkozunk, amelyek radikális eszköztelensége szerintem egyre kevésbé magyarázható egy kemény, redukált poétika vállalt következményeként, inkább vázlatnak, a költői műhelyből kihulló forgácsnak hatnak. Példaként a *Szag* című rövid verset említem: „Bejön a rossz szag. / A gyerek szereti. / Nyitva az ajtó. / A szemem rajta, / ne menjen messzire, / ahol megrémül / a szagtól.” (168.) A szöveg jelentése meglehetősen banális ellentétre épít, zeneileg teljesen közömbös, a képeket nélkülöző fogalmiság semmi érdemlegeset nem fedez fel a szituációban, a három rövid mondatot követő szakasz lendülete sem hordoz többletet. Nincs a versnek olyan szintje, olyan megoldása, amely figyelemre méltó költeményt eredményezne, s a szöveg kontextusa, a környező versek sem kínálnak poétikailag támogató közeget. S meggyőződésem, hogy nem kiragadott példáról van szó, jó néhány hasonló verset citálhatnék.

Mindezért nagyon kár, mivel a kötet anyagából egy egészen erős, megrendítő könyvet lehetett volna összeállítani. Bízom benne, hogy legközelebb olyan könyvet kapunk a szerzőtől, amely bátran szelektál az időközben megszülető versek közül, valódi kompozícióba képes rendezni azokat, és a minimalista eszközökkel bánó szövegek igazi költőiséget mutatnak fel. Háty mély életismerete, biztos és határozott értékrendje, gondosan kimunkált eszköztelensége még sok mindent tartogat a kortárs magyar költészet számára – csak érje utol ismét a morális szigort az esztétikai szigor. (*Európa*)

GÖRFÖL BALÁZS